

УДК 336.71

Дослідження сутності поняття «ліквідність банку» з позиції різних груп стейкхолдерів

Дмитро Олександрович Рябіченко,
аспірант кафедри міжнародної економіки

ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» (м. Суми)

Анотація. Систематизовано основні теоретичні підходи до визначення сутності поняття «ліквідність банку» з позиції різних груп стейкхолдерів. Досліджено еволюційний розвиток стратегій управління ліквідністю банку та сформувано висновок про те, що на нинішній день переважна більшість банків застосовує збалансований підхід до управління завдяки діяльності на міжбанківському ринку та існуванню регулятивних вимог до мінімального обсягу високоліквідних активів. Об'єктивна необхідність систематизації понятійного апарату щодо управління ліквідністю визначає актуальність теми статті.

Ключові слова: ліквідність банку, прибуток банку, регулювання і нагляд, стейкхолдери, стратегії управління ліквідністю банку.

Вступ. Підтримання належного рівня ліквідності є необхідною умовою забезпечення безперебійної роботи банку, оптимального розподілу і використання ресурсів, створюючи цим достатні передумови для досягнення основних цілей банківської діяльності та стійкого розвитку економіки. Питанням дослідження сутності ліквідності банку у своїх працях приділяли увагу такі автори, як О. Д. Вовчак [2], Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків, К. Т. Галімов [3], А. М. Герасимович [4], М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко, А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало [5], О. Івашук [6], Т. Т. Ковальчук, М. М. Коваль [7], О. І. Лаврушин [9], Т. Е. Крішталь [8], М. В. Марущак [10], В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська [11], О. В. Молчанов [12], А. М. Мороз [13], Д. М. Олійник [14], З. І. Щибиволок [17] та інші. Не зменшуючи важливість наукових здобутків науковців, що займалися цією проблематикою, зазначимо, що ліквідність банку розглядається окремими групами зацікавлених осіб, які впливають на його діяльність, по-різному. У сучасній теорії банківського менеджменту найпоширенішим є визначення ліквідності банку з позиції суб'єкта, що безпосередньо здійснює управління, але таке трактування часто не збігається з інтересами широкого кола стейкхолдерів, які можуть здійснювати значний вплив на ліквідність банку, особливо у кризових умовах. Тому дослідження проблеми визначення поняття «ліквідність банку» з урахуванням інтересів основних груп стейкхолдерів є актуальним у сучасних умовах.

Постановка завдання. Метою дослідження є систематизація наявних теоретичних підходів до визначення поняття «ліквідність банку» з огляду на існування широкого кола зацікавлених осіб. У процесі написання роботи автором застосовано методи порівняння, аналізу, індукції, узагальнення, групування.

Результати дослідження. Історично розвиток підходів до розуміння поняття «ліквідність банку» відбувався відповідно до загальноприйнятих стратегій управління ліквідністю, першою з яких виникла стратегія управління активами: у разі виникнення попиту на ліквідні кошти активи продають доти, доки не буде задоволено потребу в грошових коштах, тобто в цьо-

му разі ліквідність розглядається виключно як запас. Ця стратегія є менш ризиковою і дорожчою з погляду вартості, тому внаслідок неефективного використання ресурсів банк втрачає потенційний прибуток.

Згідно з вищезазначеним, доцільно виокремити першу точку зору щодо сутності поняття «ліквідність банку» (А. М. Герасимович [4], М. В. Марущак [10] і О. В. Молчанов [12]), що полягає в ототоженні ліквідності банку з наявним обсягом готівки. Так, ліквідність банку визначається як можливість використання певного активу банку як готівкових коштів або швидкого перетворення його в такі, а також як здатність активу зберігати при цьому свою номінальну вартість незмінною. Згідно з цим підходом банк вважається ліквідним, якщо суми його грошових коштів, які він може швидко мобілізувати, дозволяють повністю і своєчасно виконувати зобов'язання за пасивом без шкоди для прибутку банку.

Розвиток теорії банківського менеджменту став поштовхом до виникнення стратегії управління пасивами: банки розв'язують проблему ліквідності шляхом залучення додаткових коштів з ринку в обсягах, достатніх для покриття всього очікуваного попиту на ліквідні кошти. Кредити використовуються лише в тому разі, коли банк має реальну потребу в ліквідних коштах, що дає змогу уникнути занадто великого обсягу високоліквідних активів, які не дають прибутку, тобто за такого підходу до управління ліквідність характеризується як потік, а не як запас. Такий підхід передбачає існування ліквідного міжбанківського кредитного ринку і є найбільш ризиковим.

На нинішній день актуальною є стратегія збалансованого управління, що поєднує в собі переваги двох попередніх, дозволяючи при цьому нівелювати недоліки кожної з них. Її сутність полягає в такому: частина попиту на ліквідні кошти задовольняється за рахунок нагромадження високоліквідних активів, а решта – за рахунок залучених ресурсів, дозволяючи управляти ліквідністю банку шляхом координації рішень щодо джерел залучення та напрямів розміщення коштів за обсягами й строками для забезпечення прибутковості банківських операцій. Зазначимо, що на сьогодні ця

стратегія є превалюючою: з одного боку, центральні банки та міжнародні регулятори встановлюють мінімальні вимоги до розміру високоліквідних активів банків другого рівня (в Україні – нормативи ліквідності Н4, Н5, Н6), а з іншого – банки другого рівня є активними учасниками міжбанківського ринку, тому в разі виникнення розриву фінансування фондують свої активи за рахунок запозичень іззовні.

За таких умов набув поширення інший підхід до трактування сутності поняття «ліквідність банку» (О. Д. Вовчак [2], К. Т. Галімов [3], Т. Т. Ковальчук, М. М. Коваль [7], О. І. Лаврушин [9], В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська [11], З. І. Щибиволок [17]), відповідно до якого вона розглядається як якісна характеристика об'єкта економічних відносин, тобто як здатність погашати свої зобов'язання у строк. Виходячи з цього, ліквідність окремих банків – це здатність своєчасно здійснювати платежі за зобов'язаннями до запитання та у визначені строки. Це має забезпечуватися шляхом відповідної організації активних і пасивних операцій і перерозподілу сукупної ліквідності банку без втрати для прибутку.

Потреби сьогодення диктують нові вимоги до функціонування банків, а зростання рівня волатильності на фінансових ринках призводить до необхідності розгляду ключових характеристик діяльності, у тому числі ліквідності, не лише з позиції менеджменту, а й з урахуванням основних функціональних зв'язків між суб'єктами взаємодії, які впливають на ці характеристики відповідно до власних потреб та інтересів (стейкхолдерів).

Внутрішніми стейкхолдерами є фізичні та юридичні особи, які зацікавлені в розвитку банку і здатні впливати на його функціонування та пов'язані з банком відносинами власності та/або трудовими відносинами.

З позиції власників ліквідність банку не є цільовим показником його діяльності. Так, Л. Матц і П. Неу [1] стверджують, що «акціонери мають менший обсяг інформації про поточний стан банку, тому для них більш важливою є його прибутковість». Якщо фактичний рівень ліквідності значно перевищує нормативний (установлений регулятором і внутрішніми документами), то якість менеджменту банку негативно оцінюється акціонерами, бо в цьому разі існує загроза невиконання планових показників прибутковості. З іншого боку, ліквідність забезпечує стабільне функціонування банку та можливість генерувати прибуток у довгостроковій перспективі, забезпечуючи добробут власників шляхом зростання вартості бізнесу.

Кошти акціонерів є ключовим джерелом задоволення попиту на ресурси, тому важливим є забезпечення такого стану банку, за якого його розвиток не потребував би додаткових фінансових вливань, якщо це не пов'язано з обраною стратегією (наприклад, розширенням збутової мережі, виходом на нові ринки тощо).

Управління ліквідністю з позиції вищого керівництва банку полягає в постійному балансуванні інтересів власників, які прагнуть максимізувати власний добробут шляхом зростання прибутковості банку,

та менеджменту, метою якого є підтримка ліквідності банку. Агенти операційного рівня управління прагнуть забезпечити виконання своїх функцій, здебільшого, через накопичення надмірних обсягів високоліквідних активів, що призводить до зниження показників прибутковості. Узгодження інтересів власників та операційного менеджменту досягається, з одного боку, спроможністю банку виконувати власні зобов'язання, а з іншого – розвитком діяльності шляхом пропозиції таких продуктів, які є ліквідними та конкурентоспроможними і забезпечують генерування прибутку, що є підґрунтям для функціонування банку в довгостроковій перспективі.

Операційний менеджмент відповідає за прийняття поточних рішень з управління ліквідністю з метою виконання планів за ключовими аспектами діяльності банку. З позиції цього стейкхолдера ліквідність банку розглядається як його спроможність своєчасно і в повному обсязі виконувати взяті на себе балансові та позабалансові зобов'язання за умови спроможності проводити активні операції, пропонувати нові продукти, функціонуючи в нормальному режимі. Маючи точну оперативну інформацію, суб'єкти даної групи зацікавлені в досягненні нормативних чи планових значень показників ліквідності, установлених суб'єктами вищого рівня.

Під іншим персоналом банку маються на увазі працівники бек- і фронт-офісів. Вони не ухвалюють управлінських рішень за окремими аспектами діяльності банку, у тому числі й щодо управління ліквідністю, але саме від їхньої кваліфікації та професійних навичок залежать обсяги та якість залучених і розміщених коштів, що впливає на нефіксовану складову їхньої винагороди. Відповідно, зацікавленість цієї групи стейкхолдерів у роботі банку полягає в кар'єрному рості та своєчасній і повній оплаті праці, що можливе лише за умови функціонування банку в нормальному режимі, забезпечуючи його розвиток на перспективу. Зазначимо, що до цієї групи не включено обслуговуючий персонал, бо його найм пов'язаний, перш за все, з діяльністю банку як підприємства, а не як фінансового посередника.

До зовнішніх стейкхолдерів належать фізичні та юридичні особи, зацікавлені в розвитку банку і здатні впливати на його функціонування, але не пов'язані з ним відносинами власності (окрім банків із державною участю) і трудовими відносинами.

Держава на фінансовому ринку виступає в ролі економічного суб'єкта, законодавчого органу загальної компетенції та власника державних банків, тому ліквідність окремих банків з позиції цього стейкхолдера потрібно розглядати саме за цими напрямками діяльності. Як законодавчий орган держава створює передумови до розвитку економічної системи відповідно до обраної політики. При цьому, маючи значний обсяг ресурсів, держава є потужним економічним суб'єктом і, здійснюючи економічну діяльність, може впливати на стан основних ринків. В умовах банкоцентричності фінансової системи України проведення ефективної економічної політики держави можливе лише за умови функціонування банківської системи

в нормальному режимі, бо саме банки є основними суб'єктами, що забезпечують надходження коштів у реальний сектор економіки. Зважаючи на це, ліквідність банків, по-перше, є умовою функціонування економіки в цілому, по-друге, є фактором забезпечення платоспроможності банку, а тому його здатності сплачувати податки, обов'язкові внески до державних цільових фондів, відрахування до місцевих бюджетів.

Держава як власник окремих банків є, з одного боку, внутрішнім стейкхолдером, а з іншого – здійснює управління цим банком відповідно до економічної політики, ставлячи в окремих випадках загальні інтереси (у тому числі й соціального характеру) на вищий ступінь пріоритетності порівняно з інтересом учасника (отримання прибутку). Наприклад, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 30.04.2011 № 323 [15] виплати за зобов'язаннями неплатоспроможного банку з державним капіталом (ПАТ «Родовід Банк») доручено здійснювати іншому державному банку (ПАТ «Державний ощадний банк України»). У такому разі ліквідність банку розглядається державою не лише як умова забезпечення його діяльності на перспективу, а й як гарантія виконання стабілізаційної функції на макrorівні шляхом виконання зобов'язань перед вкладниками іншого банку.

З огляду на те, що для банківської діяльності характерний високий рівень ризику, реалізація якого є відчутною не лише для фінансових посередників, а й для реального сектору економіки, населення тощо, роль державних та міжнародних органів регулювання і нагляду, особливо в умовах кризи, набуває важливого значення та полягає у створенні таких регуляторних умов, які б дозволяли ефективно управляти ліквідністю на мiкрорівні, унеможливаючи прийняття окремим банком надмірного ризику, та забезпечувати ліквідність банківської системи на макrorівні, що дозволяє проводити загальнодержавну економічну політику згідно з обраним курсом.

Основними суб'єктами банківського регулювання і нагляду на міжнародному рівні є Базельський комітет з питань банківського нагляду, Міжнародний валютний фонд та інші, а головним їхнім завданням є забезпечення макроекономічної стабільності. Ця група стейкхолдерів розглядає ліквідність окремого банку як його спроможність своєчасно виконувати свої грошові зобов'язання, що визначається збалансованістю між строками і сумами активів і зобов'язань банку та є умовою, але не гарантією, забезпечення стабільності міжнародних ринків і зниження системного ризику ліквідності. Ефективне виконання регуляторних функцій цими суб'єктами є фактором зростання їхнього авторитету.

Головним органом регулювання і нагляду у сфері банківської діяльності на державному рівні є Національний банк України, який визначає ліквідність банків другого рівня за тим же підходом, що й міжнародні регулятори, але з тією умовою, що забезпечення ліквідності на мiкрорівні впливає не лише на його репутацію, а й на економічний бік діяльності шляхом відсутності додаткових витрат на проведення операцій із підтримки ліквідності банків.

В Україні регулювання діяльності неплатоспроможних банків і виведення їх з ринку здійснює Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО). Згідно зі статтею 19 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [16], джерелами формування коштів ФГВФО є не лише збори з учасників, а й інші кошти, у тому числі ті, що належать до Державного бюджету, обов'язкової квоти НБУ тощо. Таким чином, ліквідність банку, забезпечуючи стабільне функціонування, попереджає його потрапляння до категорії неплатоспроможних, а тому звільняє ФГВФО від потреби здійснювати регулювання діяльності такого банку та сприяє збереженню коштів фонду, які могли б бути витрачені на відшкодування вимог вкладників – фізичних осіб.

Стейкхолдерами банку, зацікавленими в його ліквідності, є органи, що реалізують цільові програми. На міжнародному рівні ця група представлена Світовим банком, завданням якого на сучасному етапі є надання допомоги в реалізації програми економічних реформ та у виконанні порядку денного інтеграції з ЄС у рамках Стратегії партнерства Світового банку з країною для України на 2012–2016 роки; Європейським банком реконструкції та розвитку, що здійснює реалізацію Проекту міжнародної технічної допомоги «Програма кредитування мікро-, малих та середніх підприємств в Україні» з метою підтримки зусиль ЄБРР, спрямованих на відновлення та масове запровадження кредитування через партнерські банки в Україні; Німецько-Українським фондом, що надає кредити українським банкам-партнерам для подальшого кредитування підприємств з метою фінансування інвестицій та обігових коштів.

На державному рівні такими органами є Група управління проектами міжнародних кредитних ліній при НБУ, що має на меті управління міжнародними кредитними лініями та, окрім інших, виконує функцію управління і контролю за видаванням та поверненням кредитів, сплатою процентів і комісій; інші державні органи (Кабінет Міністрів України, державні міністерства тощо), що надають власні кошти на реалізацію програм або є відповідальними за управління коштами, наданими міжнародними організаціями.

Цільові програми, що реалізуються цими органами через банки (шляхом надання кредиту кінцевому позичальникові, проведення розрахунків), є, переважно, середньо- і довгостроковими, тому важливим є не лише спроможність банку виконувати свої зобов'язання в поточному періоді, а й на перспективу. Досягнення такого стану банку можливе за умови його спроможності виконувати зобов'язання перед іншими контрагентами, розвивати спектр активних операцій відповідно до стратегії та визначених умовами тендера напрямами використання коштів, наданих у межах цільових програм для забезпечення їх повної реалізації. При цьому на початковому етапі проекту перелік банків-учасників формується за результатом тендера, умовами якого визначено основні вимоги до претендентів. Тобто органи, що реалізують цільові програми, здійснюють як попередній, так і поточний аналіз ліквідності банку.

Такі науковці, як А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало [5], О. Іващук [6], Т. Е. Крішталь [8], А. М. Мороз [13] і Д. М. Олійник [14], вважають, що ліквідність банку визначається не лише його спроможністю у строки та в повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями, а й одночасним розширенням кредитної діяльності.

Концепція партнерства у взаєминах із клієнтом передбачає задоволення кредитних заявок, що відповідають стандартам кредитування окремого банку. В іншому разі банк, по-перше, відмовляється від доходів за кредитною операцією і, по-друге, ризикує втратити клієнта через його перехід на обслуговування до іншого банку, що призведе до втрати доходів від співпраці з ним. Це трактування визначає основну відмінність ліквідності та платоспроможності: за одночасного виконання банком своїх зобов'язань він повинен бути здатним проводити активні операції, пропонувати продукти, функціонувати в нормальному режимі.

Відповідно, клієнт вбачає ліквідність банку у своєчасному поверненні коштів (розміщених ним на депозит, отриманих у результаті переказу, наявних на поточних рахунках), а також у можливості споживати банківські продукти протягом операційного часу (отримання кредиту, здійснення розрахунків через систему банку).

Схожий підхід характерний і для банків-кореспондентів, і для контрагентів, але відмінність полягає в подвійному впливі на їхню діяльність. З одного боку, невиконання зобов'язань банку фінансового і нефінансового характеру може призвести до зниження ліквідності банку-контрагента або ж впливати на його діяльність опосередковано (погіршення репутації). З іншого – для контрагента також важливим є те, як виконання зобов'язань вплине на стан самого банку-

боржника: у разі його погіршення це може спричинити паніку на ринку та ускладнити доступ до джерел кредитних ресурсів і можливість перерозподіляти наявні активи за сумами, строками та валютами.

Висновки. Розглянувши сутність поняття «ліквідність» на різних рівнях управління і дослідивши наявні теоретичні підходи до трактування поняття «ліквідність банку», надамо власне його визначення з урахуванням інтересів внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів: ліквідність банку – це такий стан, що досягається за рахунок постійного балансування інтересів зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів з метою максимального їх урахування, за якого банк є спроможним своєчасно і в повному обсязі виконувати взяті на себе балансові та позабалансові зобов'язання за умови спроможності проводити активні операції, пропонувати нові продукти як у поточний момент часу, так і на перспективу, що дозволяє йому виконувати функції фінансового посередництва на мікрорівні та забезпечення стабільності банківської системи на макрорівні.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у визначенні сутності поняття «ліквідність банку» з урахуванням інтересів різних груп стейкхолдерів, що потрібно враховувати у процесі управління нею. Це дозволяє всебічно дослідити характер впливу зацікавлених сторін як на діяльність банку в цілому, так і окремі її аспекти, а побудова системи управління ліквідністю банку з урахуванням цього підходу є передумовою до ефективного виконання банком своїх функцій.

Важливим залишається питання організації функціональних складових механізму управління ліквідністю банку (планування, аналіз, контроль, регулювання) за вищезазначеним підходом, що й визначатиме перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Список використаної літератури

1. Matz L. Liquidity Risk Measurement and Management: A Practitioner's Guide to Global Best Practices / L. Matz, P. Neu. – Denver : Wiley, 2006. – 350 p.
2. Вовчак О. Д. Кредит і банківська справа : навч. посіб. / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків. – К. : Знання, 2008. – 564 с.
3. Галимов К. Т. Управление ликвидностью банка / К. Т. Галимов // Актуальная экономика. – 2001. – № 1. – С. 18–23.
4. Герасимович А. М. Аналіз банківської діяльності : навч. посіб. / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 599 с.
5. Єпіфанов А. О. Операції комерційних банків : навч. посіб. / А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми : Університетська книга, 2007. – 523 с.
6. Іващук О. Концептуальні підходи до ліквідності банку як об'єкту фінансового управління / О. Іващук // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2. – С. 163–169.
7. Ковальчук Т. Т. Ліквідність комерційних банків : навч. посіб. / Т. Т. Ковальчук, М. М. Коваль. – К. : Знання, 1996. – 120 с.
8. Крішталь Т. Е. Методика аналізу ліквідності комерційного банку : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.04 / Крішталь Тетяна Едуардівна. – К., 2003. – 178 с.
9. Лаврушин О. И. Банковское дело : уч. пос. / О. И. Лаврушин. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 573 с.
10. Марущак М. В. Управління ліквідністю в банках України: стратегічний та операційний рівень / М. В. Марущак // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 126–131.
11. Міщенко В. І. Банківські операції : навч. посіб. / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська. – К. : Знання, 2006. – 727 с.
12. Молчанов О. В. Теоретичні підходи до управління ліквідністю сучасних банків / О. В. Молчанов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 10. – С. 48–51.
13. Мороз А. М. Банківські операції : навч. посіб. / А. М. Мороз. – К. : КНЕУ, 2000. – 383 с.

14. Олійник Д. М. Ліквідність комерційного банку: управління та регулювання : дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / Олійник Дмитро Михайлович. – К., 2002. – 199 с.
15. Про взаємодію Кабінету Міністрів України і Національного банку України щодо відчуження публічним акціонерним товариством «Родовід Банк» зобов'язань перед фізичними особами за вкладками та активами відкритому акціонерному товариству «Державний ощадний банк України» [Електронний ресурс] : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2011 р. № 323. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/323-2011-%D0%BF>.
16. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.
17. Щибиволок З. І. Аналіз банківської діяльності : навч. посіб. / З. І. Щибиволок. – К. : Знання, 2006. – 311 с.

Summary. The article systematizes the main theoretical approaches to defining the essence of the concept of «liquidity bank» from the perspective of different groups of stakeholders. The evolutionary development of bank liquidity governance strategies is overviewed and the conclusion that banks nowadays use a balanced governance approach through the activities in the interbank market and the existence of regulatory requirements for the minimum amount of liquid assets is formed. The objective necessity of categorical tools concerning liquidity governance systematizing determines the relevance of the topic article.

Keywords: bank liquidity, bank profit, regulation and supervision, stakeholders, bank liquidity governance strategies.